

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:35
sssjournal.com

pp.2500-2511
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 24/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 24/05/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 24.05.2019

SEVAKİN ADASI VE TÜRKİYE’NİN AFRIKA POLİTİKASI

SUAKIN ISLAND AND TURKEY’S AFRICA POLICY

Dr. Fatma Çalık ORHUN

Tırakya Üniversitesi, ftmcalik@gmail.com, Tırakya/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1475>

Reference : Orhun, F.Ç. (2019). “Sevakin Adası Ve Türkiye’nin Afrika Politikası”, International Social Sciences Studies Journal, 5(35):2500-2511.

ÖZ

Sevakin Adası, Kızıldeniz’in batı sahilinde, doğu ticaret yolları üzerinde bulunan küçük bir ada olup, tarih boyunca Kızıldeniz’in en işlek limanlardan da biri olmuştur. Hicaz, Hint Okyanusu, Mısır ve Afrika içlerindeki ticarete bir antrepo olarak faaliyette bulunmuştur. Ada tarihin her döneminde bölge ticareti için oldukça stratejik bir konumda olmuş, okyanusları Kızıldeniz üzerinden Afrika’ya bağlayan bir kapı görevi görmüştür. Ada, 1513’te Portekizlilerin eline geçmiştir. 16. Yüzyılda Osmanlı idaresine giren ada, 1555’te Habeş Eyaleti teşkil edilince Sevakin, eyaletin merkez sancağı yani eyalet merkezi olmuştur. Osmanlı Devlet idare taksimatında önceleri Habeş eyaletine bağlıyken, 1848’de Cidde’ye bağlanmıştır. 1865’te Mısır’ın burayı denetimi altına almasıyla Mısır Sudanı toprakları arasında yer almıştır. 16. yüzyılda Osmanlı idaresine giren Sevakin Adası yaklaşık 20.yüzyıla kadar statüsünde çeşitli değişiklikler olmasına rağmen Osmanlı Sultanı’nın himayesinde kalmıştır. Ada’nın tarihinde en güçlü ve en refah seviyesi Osmanlı hakimiyetindeki dönemde olmuştur. Ada, günümüzde de jeopolitik ve jeostratejik önemini korumakla birlikte, hem Kızıldeniz’den geçen deniz ticaretini hem de Doğu Afrika ve Hicaz bölgesinin kontrolü için son derece önemli bir noktada yer almaktadır. Bu çalışmada Sevakin adasının jeopolitik ve jeostratejik önemi tarihsel olarak günümüze kadar incelenmiş ve Türkiye ile ilişkileri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sevakin Adası, Türkiye-Sudan İlişkileri, Türkiye-Afrika İlişkileri, Sudan, Afrika

ABSTRACT

Suakin Island, on the west coast of the Red Sea, is a small island on the eastern trade routes, and the history has been one of the busiest ports in the Red Sea. Hijaz has served as a warehouse for trade in Indian Ocean, Egypt and Africa. The island has been in a very strategic position for the regional trade in every period of history and has served as a gate connecting the oceans to Africa via the Red Sea. The island was captured by the Portuguese in 1513. When the island entered the Ottoman administration in the 16th century and the Ethiopian State was formed in 1555, Sevakin became the central banner of the province. In the Ottoman state administration division, it was first connected to Abyssinia, but in 1848 it was connected to Jeddah. In 1865, Egypt under the control of the Egyptian Sudan has taken place between the lands. Suakin Island, which entered the Ottoman administration in the 16th century, remained under the auspices of the Ottoman Sultan although there were various changes in its status until the 20th century. In the history of the island, the strongest and most prosperous period was during the Ottoman rule. Although the island still maintains its geopolitical and geostrategic importance, it is a very important point for both the sea trade passing through the Red Sea and the control of East Africa and the Hijaz region. In this study, the islands of the Sevak geopolitical and geostrategic importance of relations with historically been studied to date, and Turkey were discussed.

Key words: Suakin Islands, Turkey-Sudan Relations, Turkey-Africa Relations, Sudan, Africa

1. GİRİŞ

Türkiye-Afrika ilişkileri tarihsel olarak çok eskilere dayanmakla birlikte, İslamiyet'le birlikte ortak bir kültür etrafında da Türkiye-Afrika arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır.¹ Bölgedeki Osmanlı hakimiyetinin sona ermesinden sonra, Türkiye ile Afrika ilişkileri zaman zaman kopmuş ya da çok mesafeli bir şekilde ilerlemiştir. Bunun nedeni Türkiye'nin kuruluşundan itibaren, devletin önceliğini yakın komşularla olan sorunların çözülmesi ve bu ülkelerle ilişkilerin tesis edilmesine öncelik vermiş olmasıdır. Bu yüzden ki Türkiye, Afrika'daki ülkelere karşı uzun vadeli stratejiler geliştirmemiş ve Afrika kıtasının ilişkilerine hiçbir şekilde ciddi bir biçimde müdahil olmamıştır. Bu pasif politika 1998 yılına kadar devam etmiştir. 1998 yılında Afrika Açılımı ile Türkiye'nin dış politikasında Afrika'dan söz edinmeye başlanmışsa da açılımın uygulanması ve Afrika'yla ilişkilerin geliştirilmesi ancak Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidara gelmesinden sonra mümkün olmuştur.

Adalet ve Kalkınma Partisi, dış politikasında Afrika'ya önem vermiş, 2005 yılını "Afrika Yılı" olarak ilan etmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde Afrika'ya karşı uygulanan dış politikada hem devlet kurum ve kuruluşları hem de iş dünyası ve sivil toplum örgütleri aktif bir şekilde yer almıştır. Afrika kıtası bu açıdan sivil toplum örgütlerinin, iş dünyasının ve devlet çıkarlarının muntazam bir şekilde keşiştiği bir hareket alanı olmuştur.² Türkiye'nin Afrika'yla ilişkilerinde Sudan'daki Ömer Hasan Ahmed el-Beşir yönetimi Türkiye'nin en uyumlu partnerlerinden biri olmuş, Türkiye-Sudan ilişkileri bu dönemde tarihinin en parlak dönemine girmiştir. Türkiye'nin bu dönemde Sudan ile ilişkilerinde en çok konuşulan konu ise askeri ve stratejik önemi ile ön plana çıkan Sevakin Adası'nın Türkiye tarafından kiralanması olmuştur.

Bugün Sudan topraklarında yer alan Sevakin adası, Sudan'ın kuzey-doğusunda, Süveyş'ten Yemen'e kadar uzanan Kızıldeniz'in ortasında bulunmaktadır. 20 kilometre uzunluğunda ve 3 kilometre genişliğinde, Kızıldeniz'in kenarında yer alan bu küçük liman şehri Süveyş-Yemen arasında yolculuk yapan gemilerin uğradığı bir liman durumundadır. Mısır'ın Süveyş limanına uzaklığı 720 mil, Massava limanına uzaklığı 285 mil ve Cidde limanına uzaklığı ise 30 mildir.³

Sevakin Adası bulunduğu coğrafi önemden dolayı bölgede her zaman öne çıkmıştır. Ada, doğu-batı ticaretinin rotasında yer alması nedeniyle uluslararası ticarete rolü oldukça önemli bir noktada yer almaktadır. Bu liman kentinde toplanan ticaret kervanları Batı Afrika'nın değişik merkezleri ve Fas'a kadar uzanan bir güzergahta faaliyet göstermekteydi. Mısır, Hindistan, Etiyopya, Arabistan ve Yemen arasındaki ticaret yolu üzerinde de önemli bir konumdaydı, Kızıldeniz'in şiddetli rüzgarlarında gemiler için önemli bir sığınak işlevi görmekteydi. Ada'nın önemi 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ile daha da artmış, Kusayr, Musavva'nın yanı sıra bölgedeki belli başlı yükleme limanlarından biri de Sevakin olmuş, Kızıldeniz'de deniz ticaret trafiğinin yoğunlaşmasıyla birlikte Doğu Afrika ve Uzak Doğu –özellikle Hindistan- ticareti için de önemli bir merkez olmuştur. Sevakin adası, Arap yarımadası ile Afrika kıtası arasındaki her türlü münasebette tarih boyunca Akdeniz ticaretinin anahatları olan liman şehirlerinden biri olmasının yanı sıra, buralarla daha içerideki bölgelerin bağlantılarını sağlamıştır.

Sevakin Adası'nı önemli kılan diğer bir konu da Mekke, Medine ve Kudüs gibi inanç dünyasının önemli şehirlerine olan yakınlığı ve hac güzergahı üzerinde olmasıdır. Afrika'dan hac için en kolay Sevakin Adası olmuş, tarihte Afrika'nın hac kapısı olarak geçmiştir. Afrika içlerinden Kızıldeniz'in doğu yakasındaki Cidde limanı vasıtasıyla Mekke ve Kudüs'e gitmek isteyen Müslüman ve Hristiyan hacı adaylarının toplanma noktası olmuştur. Sevakin Adası'nı kullanan hacılar hakkında ki birkaç referansa göre, bu Hristiyan hac ticareti, o dönemde Müslümanlardan daha büyük bir öneme sahip olduğu söylenmektedir. Özellikle Etiyopyalı hacılar tarafından bu güzergah 16. yy'la kadar kullanılmıştır.⁴ Müslümanların iki kutsal şehri olan Mekke ve Medine'nin özellikle Portekiz saldırılarına karşı korunmasında, Habeşistan içlerine Osmanlı nüfuzunun yayılmasında ve Mısır'ın güneyindeki Said bölgesinin hakimiyetinde stratejik önemi haiz olan Sevakin, Osmanlı Sultan'ı Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden (1517) sonra Osmanlı yönetimi altına girmiştir ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.

¹ Melek Fırat, " Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü", <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> (Erişim Tarihi: 17.2.2019)

² Mehmet Özkan, Birol Akgün, " Turkey's Opening to Africa", *The Journal of Modern African Studies*, Volume:48, Number:4, s.526

³ Adolf Grohmann, " Sevakin", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt:10 Ankara 1997, s.523-524.

⁴ A.C.S Peacock, " Sevakin: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuzeydoğu Afrika Limanı", Çev: Fatma ÇALIK ORHUN, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, Nisan 2019,s.66.

Türklerin Afrika kıtası ile olan ilişkileri de Yavuz Sultan Selim'in bu Mısır Seferiyle başlamıştır.16. yüzyılın başlarından itibaren Afrika kıtasında hakimiyet kurmaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıl itibari ile bölgede hakimiyetini kaybetmeye başlamış ve nihai olarak 1923 yılında bölgede tamamen siyasal gücünü kaybetmiştir. Türkiye, bölgeyle ilişkilerini tekrar Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde tekrar tesis edebilmiştir.

2. OSMANLI DEVLETİNİN KIZILDENİZ SİYASETİ VE SEVAKİN ADASI

Kızıldeniz'i bu kadar önemli kılan tarih boyunca doğu ticaret yollarının iki güzergahından birisi olmasıdır. Doğu ticaretinin en önemli yollarından biri Basra Körfezi'nden geçerken diğeri de Kızıldeniz'den geçmektedir. Basra yolu öncelikle Güneydoğu Asya'daki Malaka Boğazı'ndan Hindistan'a, Hindistan'ın batısında bulunan Malabar sahillerindeki limanlardan Basra Körfezi ve Irak'taki Dicle ve Fırat Nehirleri'ne, oradan da kervanlar aracılığıyla Suriye limanlarına uzanmaktaydı. Diğeri ise, Kızıldeniz'den Süveyş'e, Süveyş'ten de karayolu ile İskenderiye'ye uzanmaktaydı.⁵

Kızıldeniz'de ticaret güzergahı Nil Nehri'nden Kene(Kıne-Qena)'ye oradan da çöl üzerinden Kuseyr Limanı'na ulaşır, liman üzerinden de Yenbu ve Cidde'ye sevk edilirdi. Bu güzergah aynı zamanda Mekke ve Medine'nin iâşesi için de önemliydi. Kızıldeniz'deki bir diğeri önemli güzergah ise Süveyş ve Cidde üzerinden yürütülmektedir. Süveyş limanına ulaşan gemiler daha sonra kervanlarla İskenderiye üzerinden Akdeniz'e ulaşmaktaydı. Cidde güzergahı ise Habeşistan'a ulaşmaktaydı. Cidde'den kalkan gemiler, Sevakın Adası'nın limanına ulaşmakta burdan Habeşistan ve tüm Afrika'ya sevkiyat yapılmaktaydı. Cidde limanı ile Sevakın Adası'ndaki liman arasında daimi bir deniz nakliyatı bulunmaktaydı.⁶

Böylesine aktif ve verimli bir ticaret güzergahıyla ilk ilgilenen Avrupalı güç yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Portekiz olmuştur. Bartolomeu Dias'ın Ümit Burnu'nu dolaşmasının ardından Vasco da Gama'nın 1497-1499 tarihleri arasında gerçekleştirdiği yolculuk sonunda Hindistan'a ulaşması üzerine Portekizliler hızla bir ticaret ağı kurulmasına girişilmiş ve güçlü bir filo oluşumuyla devrin önemli ticari malı olan baharatı Ümit Burnu yoluyla Avrupa'ya taşımaya başlamıştır. 1502'den itibaren Kızıldeniz ve Arabistan arasındaki ticarete engel olmaya başlayan bu Portekizliler, 1505 tarihlerinde Cidde önlerine kadar girmişlerdir.⁷ Bu dönemde Memluklerin Portekizliler karşısında pek bir şey yapabildiği de söylenemez. İlerleyen dönemlerde Portekizlilerin, Kızıldeniz girişindeki Sokotra adası ve Basra körfezi girişindeki Hürmüz Boğazı'nı zaptederek (1514) Doğu mallarının Akdeniz'e girmesine engel olarak, Avrupa ve Doğu arasındaki ticaretin önemli bir bölümüne hakim olduğu görülmektedir.⁸ Portekizliler 14. Yüzyılın başlarında Hint Dünyası ile Akdeniz arasındaki ticaret ağında oldukça aktif ve güçlü olmuştur.

Böyle bir konjonktürde dönemin önemli güçlerinden olan Osmanlıların böyle önemli bir ticaret yoluna ve buradaki gelişmelere karşı kayıtsız kalması beklenemezdi. Bu noktada Osmanlıların Kızıldeniz politikasını, siyasi, ekonomik ve dini olarak üç noktada toplandığı görülmektedir. İlki bölgedeki Portekizlilerin faaliyetlerinin zamanla Kızıldeniz'e giriş-çıkışları denetler bir duruma gelmesiyle birlikte, Mısır üzerinden yapılan baharat ticaretine büyük bir darbe indirme kabiliyetine sahip olmuş olmaları gelmektedir. Bu konjonktürde Osmanlı'nın Kızıldeniz'deki Portekiz egemenliğini kırarak Akdeniz'de etkin bir ekonomik ve siyasal pozisyon edinebilmesi açısından Mısır, büyük önem taşıyordu. Sevakın adasının kontrol altına alınması, buradan gelen liman ve gümrük gelirlerinin yanı sıra, kervanlardan alınan vergiler ve asker temini içinde önem taşıyordu.⁹

İkincisi Osmanlı Devletinin Sünniliği bir devlet siyaseti haline getirmesiyle birlikte Mısır, Suriye, Hicaz ve Güneydoğu Anadolu'da hüküm süren Memlük Sultanları, Osmanlılar gibi Sünni olmalarına rağmen, şii Safevilere karşı Osmanlılarla işbirliği yapmadıkları için İstanbul açısından rahatsızlık sebebiydiler.¹⁰ Osmanlı'nın güneye doğru genişlemesi ekonomik saiklerin yanı sıra, Safevilere karşı yürütülen ideolojik mücadele açısından da önem taşımaktaydı.

⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974, s. 2-3.

⁶ Orhonlu, s.4.

⁷ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev: Mehmet Harmancı, Cilt:1, E Yayınları, İstanbul 2008, s.134.

⁸ Nikolay İvanov, *Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi 1516-1574*, Çev: İlyas Kemalöglü, Rakhat Abdieva, TTK, Ankara 2013, s3.

⁹ İlhan Zengin, *Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2013, s.14; Ayşe Pul, "Yavuz Sultan Selim'in Güney Siyasetinin Doğu Akdeniz Ticaretine Etkisi Hakkında Bazı Düşünceler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:35, Yıl:2014, s.264.

¹⁰ İvanov, a.g.e, s.31.

Üçüncüsü ise Hıristiyanlığı tüm dünyaya yayma amacını da taşıyan Portekizliler Afrika'da gittikleri yerlere *padrao* adında taştan yaptıkları haçları dikerek misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirmelerinin yanı sıra Mekke-i Mükerrerme ve Medene-i Mükerrerme'ye bir tehdit oluşturmaları olarak sıralamak mümkündür.¹¹

Yavuz Sultan Selim'i Kızıldeniz hakimiyeti konusunda iten en önemli neden Portekiz olmuştur. Yukarıda sıraladığımız diğer iki neden de bu siyaseti belirlenmesinde önemli olmuşsa da, Portekizlilerin bu faaliyetleri hepsinin üstünde olmuştur. Osmanlıların Doğu Akdeniz'deki ticarete payını kaybetmemek için bölgenin Osmanlı hakimiyeti altında olması gerektiğinin farkındadır. Tüm bu nedenlerle Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethetmiş ve bölgeyi Osmanlı hakimiyetine almıştır.¹² Bölgede Osmanlı idari sistemi tesis edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Doğu Afrika üzerindeki hakimiyet merkezi önce Kızıldeniz'deki Sevakin adası olmuştur. Sevakin adasının Osmanlı idaresine girmesi ile Sevakin ilk olarak 1554'te Mısır'a bağlı bir sancak olmuş, ilk Sancak Beyi Abdülbaki Bey olmuştur.¹³ Daha sonra ise 1555 yılında Özdemir Paşa'nın Habeş eyaletini tesis etmesiyle birlikte merkezi konumu dolayısıyla Sevakin Adası eyalet merkezi olarak tercih edilmiştir.¹⁴ Eyaletin kadılığını da Mevlana Abdülvehhab Bey tayin edilmiştir.¹⁵ Ada'nın eyaletin merkezi olmasıyla birlikte önemi daha da artmış, Osmanlılar da Doğu Afrika kıyılarına yerleşmiştir.¹⁶

18. yy'a gelindiğinde Osmanlıların eski gücünü yitirmeye başlamış, devletin güney sınırları mali açıdan sorun teşkil etmeye başlamasıyla birlikte, taşra teşkilatında bir takım değişikliklere gidilmiştir. Yüzyılın sonlarına taşra teşkilatında yeni düzenlemelerle birlikte Habeş Eyaletinin statüsü düşürülerek, Cidde Sancağına bağlanmak durumunda kalmıştır.¹⁷ Sevakin Adası'nın önemi sancak statüsüne düşüp Cidde'ye bağlanmasıyla yavaş yavaş düşmüşse de adanın stratejik önemi ticari ve hac güzergahı üzerinde yer alması nedeniyle devam etmiş ve bu dönemde ada istikrar içindeki yaşamına devam etmiştir.¹⁸

Bu dönemde Osmanlıların güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte Fransızlar, Osmanlı toprağı olan Mısır'a çıkarma yapmıştır. Fransızların Mısır'a olan ilgisi daha çok İngilizlerle alakalı olmuştur. Bu dönemde Fransa, Batı Afrika'daki sömürgeciliğini Doğu'ya doğru ilerletme gayesi içinde olmuştur. İngiltere'nin gittikçe güçlenerek Akdeniz ve uzak doğuda söz sahibi olması, Fransızları rahatsız etmekteydi. İngiltere ise Afrika kıtasındaki Kuzey ve Güney bölgelerdeki sömürge toprakları arasında bağlantı kurmanın yollarını aramıştır. İngiltere'nin bu bölgelerdeki gücünü kırmak için Mısır gibi stratejik bir noktayı kontrol altına almak isteyen Fransa böylelikle gözlerini Mısır'a çevirmiştir. Bu dönemde topraklarını savunmakta zorluk çeken Osmanlı, İngilizlerinde desteğiyle birlikte dönemin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yardımlarıyla Mısır'ı Fransızlardan 1801 yılında kurtarmıştır.¹⁹ Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın gücünün bu denli olması ona bölgede bir takım nüfuz elde etmesine imkan vermiştir. Bundan sonrasında Paşa'nın oğulları Hicaz ve Sudan valiliklerine getirilmiştir. Paşa'nın 1848'deki vefatına kadar Sevakin Adası Mısır idaresine bağlanmış²⁰ vefatıyla birlikte ise tekrar Cidde eyaletine geri verilmiştir.²¹

Bölgede Fransa'nın gücü kırılmışsa da, İngilizlerin nüfuz sahası oldukça genişlemiştir. Bu rağmen 18.yüzyıl boyunca Osmanlılar, İngilizlere Kızıldeniz'de Cidde'nin kuzeyine çıkmasına engel olmuşlar, Mısır paşalarının Süveyş üzerinden İngilizlere tanıdıkları ayrıcalıkları reddetmeleriyle birlikte 19.yüzyıla kadar İngiltere Kızıldeniz'le pek fazla söz sahibi olamamıştır. 1869'da Süveyş Kanalı'nın Fransa tarafından açılması bölge tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Kanalin açılmasıyla birlikte dünya ticaret yolları yön değiştirmiş, Kızıldeniz sahillerindeki limanlar transit ticaretteki etkinliklerinden dolayı önem kazanmıştır. Bu gelişmelerin tabii sonucu olarak, sanayileşme rekabetindeki Avrupalı devletlerinde gözü bölgeye çevrilmiştir. Kanalin Fransızlar tarafından açılmasından sonra, buraya İngiliz ve Hollandalılardan sonra

¹¹ Cengiz Orhonlu, "Habeş Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:14, İstanbul 1996, s.363.

¹² İvanov, s.45.

¹³ *Osmanlı İdaresinde Sudan*, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını Nu:124, İstanbul 2013, s.22; Orhonlu, *a.g.m*, s.365.

¹⁴ *Osmanlı İdaresinde Sudan*,23.

¹⁵ *Osmanlı İdaresinde Sudan*,23; Peacock, s.69.

¹⁶ Yusuf Fadl Hasan, " Sudan Özelinde Türk-Afrika İlişkilerinin Bazı Yönleri", (çev: Hasret Dikici Bilgin) <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/32-YFADL.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2008)

¹⁷ *Osmanlı İdaresinde Sudan*, 37.

¹⁸ Tariğ M. Nour, *Sevakin'de Türk-İngiliz Rekabeti*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.

¹⁹ Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2,Yıl 2008, s.146, 159-160.

²⁰ *Osmanlı Belgelerinde Mısır*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:120, İstanbul 2012, s.149.

²¹ Nour, *a.g.t*, s.54.

Fransızlar da ilgi duymaya başlamışlardır. Osmanlı tüccarlarının tekelinde bulunan bölge artık kapalı bir deniz olmaktan uzaklaşmaya başlamıştır.²² Fransızların bölgeyle ilgilenmeye başlaması İngiltere'yi rahatsız etmiş, bölgeyi kontrollerinde tutmak için siyasi ve askeri önemli adımlar atmışlardır.²³ İngiltere'nin bölgeye olan ilgisi öncelikli olarak ticari kaygılar taşımıştır.

1882 yılında Mısır İngiliz işgali altında girer girmez, Sudan'da Mısır-İngiliz yönetimine karşı Mehdi isyanı çıkmış,²⁴ Mısır yönetimi Mehdi isyanını bastırmak çabasındaiken, Kızıldeniz'de bulunan İngiliz donanmasının komutanı, Sevakin Limanı'nın himayesinde olduğunu ilan etmişti. Zor durumda kalan Mısır Hıdivi bu durumu kabul ederek İngiliz komutanını Sevakin Valisi olarak tayin etmiştir.²⁵

Osmanlıların kabul etmemesine rağmen İngilizler, Sevakin etrafında bulunan Mehdi taraftarlarına karşı askeri hareket düzenleyerek Sevakin Limanı'nı askeri idari altında tutmuşlardı. Başta Mısır olmak üzere, Sevakin'de çıkan olaylar neticesinde Osmanlı-İngiliz devletleri arasında büyük bir diplomatik mücadele başlamıştı. Osmanlı Devleti, Sevakin Limanı içinde İngiliz askerinin bulunmasına ve buranın bir İngiliz subayı tarafından yönetilmesine karşı çıkmıştı. İngilizler ise bu işgal sürecinin ilk dönemlerinde Osmanlı idaresini tatmin etmeye çalışmışlardı.

Fakat İngilizler çok önemli bir mevkide yer alan Sevakin limanından çıkmamak için, Mısır Hıdiv'nin desteğini almayı ve Mısır hukukunu uygulamayı amaçladıklarını ifade ederek zaman kazanmaya çalışmışlardı. İngilizler, Sudan topraklarını Mısır'a geri bağlamak için başlattıkları hareketlerde Mısır bahanesiyle Sevakin'e İngiliz askeri sevk etmişlerdi. Osmanlılar bu durum karşısında Rusya ve Fransa'dan aldıkları destekle diplomatik protestolar yapmışlar, fakat bir netice alamamışlardı. Uzun tartışmalar neticesinde 1899 tarihinde İngilizler Sevakin'de bayraklarını dalgalandırmışlardır. Osmanlılar bu duruma sert bir şekilde tepki göstermiş ve İngilizlere karşı tavrı almışlardır. Uzun zaman içinde Sevakin için bir çözüm bulunamamış, durum Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Sevakin üzerinden yapılan askeri hareket İngiltere'nin büyük sömürgecilik projesinin bir parçasını oluşturmaktaydı. İngilizler, Sudan'da İngiliz-Mısır hakimiyetini tesis ettikten sonra, yeni projeleri arasında Kızıldeniz'de bulunan Şeyh Bergus mevkinde yeni bir liman inşa etmek olmuş ve Sevakin eski önemini yitirmiştir. Şeyh Bergus'ta inşa edilen Port Sudan Limanı'nın tamamlanmasıyla Sevakin eski ticari önemini kaybetmeye başlamıştır.

Bölgeyle Osmanlı Devleti'nin resmi bağlantısı, İngiltere'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve 6 Kasım 1914 tarihinde bölgeyi ilhak etmesine kadar devam etmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti ilhakı kabul etmemiş olsa da savaş şartlarıyla herhangi bir yaptırım uygulayamamış, bölgeyle bağlantısını kesmiştir. Daha sonra 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı Devleti Anadolu'nun güneyindeki topraklarından çekilmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise Osmanlı Devleti siyasi ve hukuki olarak son bulmuş yerine idare Ankara'ya geçmiştir. İtilaf Devletleri ile Ankara hükümeti arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nın 17. Maddesiyle birlikte Sevakin adası İngiltere'nin işgal ettiği Mısır yönetimine bırakılmıştır.²⁶

3. TÜRKİYE'NİN AFRİKA POLİTİKASI

Türkiye Cumhuriyeti, tarih sahnesine çıktığı andan itibaren dış politikasını Misak-ı Milli'ye uygun olarak geliştirip, kendi varlığını milli sınırları içinde güçlendirmeye yönelik bir politika oluşturarak, kıtasal mücadele alanlarından uzak durmuştur.²⁷ Bu dönemde yeni devletin yüzü Batı'ya dönük olduğu gibi ilişkilerini geliştirmede de Batılı devletlere öncelik vermiştir. Türk dış politikası kuruluş döneminde statükoculuk, Batıcılık ve meşrutiyetçilik temel ilkeleri üzerine kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı süresince iki cepheden gelen baskılara rağmen sıcak savaşa girmemesinin nedeni de bu olmuştur.²⁸

²² Orhonlu, "Habeş Eyaleti", s.366.

²³ Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK, Ankara 1995, s.31,37.

²⁴ İsyarla ilgili bkz: Abdullah Özdağ, "Sudan'da Mehdilik Hareketi (1881-1885)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.37, Sayı:63, Yıl:2018, ss-309-330.

²⁵ Abdullah Özdağ, "Doğu Afrika'da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere'nin Sudan'ı İşgali (1896-1898)", *OTAM*, Sayı:42, Güz 2017, s.121.

²⁶ Tarig. M. Nour, "İngilizler'in Sudan'da Türk Dönemine Son Vermesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt: 8, Yıl:2015, s.118.

²⁷ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997, s.56-57.

²⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)*, Der Yayınları, İstanbul 2016, s.40-41.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen Soğuk Savaş döneminde dünyaya hakim olan iki kutuplu sistemde Türkiye'nin dış politika önceliği de güvenlik kaygısı üzerine kurulmuş ve bu dönemde en temel stratejisi NATO çerçevesinde, Atlantik eksenli olarak belirlenmiştir. Bunda hem savaş sonrası ortaya çıkan konjoktür hem de resmi deklarasyonlara açık şekilde yansıyan Sovyet tehdidi etkili olmuştur.²⁹ Genç Türkiye'nin Afrika kıtasıyla ilişkileri de bu dış politikada olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde Türkiye, klasik sömürge imparatorluklarının da içinde bulunduğu Batı Bloku içinde yer alması, Afrika ülkelerinin bağımsızlık hareketlerine mesafeli yaklaşmasına yol açmıştır.³⁰

Türkiye'nin Afrika politikasında üç kırılma noktası olmuştur. Bunlar Bandung Konferansı (1955), Süveyş Krizi (1956) ve Cezayir'in bağımsızlık sürecinde Türkiye'nin tutumudur. Türkiye'nin dış politikası 1964 Kıbrıs krizine kadar, "Sovyet tehdidi"nin öne çıktığı Batı Bloku/ABD eksenin de devam etmiştir.³¹ Bandung Konferansına katılan tek NATO üyesi olan Türkiye'nin konferansa Dışişleri Bakanlığı düzeyinde temsil edilmiştir. Konferansa katılan heyetin başında dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı unvanıyla Fatin Rüştü Zorlu yer almıştır. Konferans henüz bağımsızlıklarını kazanamamış bu ülkelere destek amacıyla toplanmışken Türkiye'nin bu ülkelere karşı tutumu tam tersi yönde olmuş, ABD yanlısı bir politika takip etmelerini telkin etmiş olması bu ülkeler üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Süveyş Kanalı'nın millileştirme konusunda da Mısır'a karşı Türkiye'nin tavrı yine Batılı ülkelerle paralel olması ikinci bir kırılma olmuştur. Türkiye'nin Süveyş Kanalı'nın uluslararası denetim altında tutmasından yana olması nedeniyle Mısır yönetimi tarafından "Batı emperyalizminin polisi" olmakla suçlanmıştır.³²

Son kırılma noktası ise Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi sırasında yaşanmıştır. Cezayir, Türkiye'yi emperyalizme karşı vermiş olduğu kurtuluş mücadelesinden büyük bir başarıyla çıkmış olmasından dolayı rol model olarak alan ve büyük bir hayranlık duyan bir ülkeyken, Türkiye'nin bu ülkenin bağımsızlığına karşın Fransa'yı desteklemesi ve dış işlerinin de Fransa'nın bu konudaki savını aynen tekrar etmiş olması Cezayir'i Fransa'nın bir iç sorunu olarak nitelendirmesi, Cezayir'de ve bölge ülkelerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.³³

Türkiye'nin dış politikası ta ki 1964 Kıbrıs krizine kadar, Batı Bloku/ABD eksenin de devam etmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yaşamış oldukları, dış politikasını gözden geçirmeye itmiştir. Bu dönemde Türk dış politikasında yaşanan değişimin bir diğer noktası ise bloklar arası yumuşamanın başlamasıdır. Böylelikle Türkiye dış politikada daha rahat hareket etme imkanı bulmuştur. 1964 yılında Kıbrıs sorunuyla ilgili gelişmeler Türkiye'yi dış politikasını gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. Bu dönemde Kıbrıs sorununda NATO müttefiki Yunanistan'la yeniden karşı karşıya gelmesi, NATO'nun güneydoğu kanadında ortaya çıkabilecek zayıflıktan rahatsız olan ABD Başkanı Jonhson'dan gelen mektup, Ankara'nın yeni dış politika arayışlarına zorlayan temel etken olmuştur.³⁴

Ayrıca, 1964 Kıbrıs çatışmalarından sonra BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs sorunu her ele alındığında Bağlantısızların, özellikle de giderek çoğunluğa geçen Afrika ülkelerinin Türkiye'ye karşı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve lideri Makarios'un arkasında durmaları Ankara'ya ne denli yalnızlaştığını göstermiştir. Afrika ülkelerinin Kıbrıs sorunu konusunda Yunanistan ve Makarios lehine hareket etmesinin nedeni ise, Yunanistan'ın hemen her konuda Türkiye'nin tam tersi şekilde, bu ülkelerden yana politika izlemiş olmasıdır. Bağlantısızlık Hareketinin içindeki bu ülkelerde en başından itibaren Yunan ve Rum tezlerine destek vermiş, Kıbrıs sorunu konusunda BM'lerdeki oylamalarda Yunanistan lehine oy kullanmakla kalmayıp, 1964 tarihli II. Bağlantısızlar Konferansı'nda Kıbrıs'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini konusunda karar almışlardır. Yine 1970'li yıllarda Kıbrıs sorununun gündeme gelmesi, ABD'nin Türkiye üzerine silah ambargosu koyması benzer bir durum yaşanmasına neden olmuştur.³⁵

²⁹ Sönmezoğlu, a.g.e, s.42.

³⁰ Aynı eser, s.421.

³¹ Elem Eyric Tepeciklioğlu, " Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2012, s. 71; Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası* s.421.

³² Tepeciklioğlu, a.g.m, s.71.

³³ Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası* s.529.

³⁴ Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası*, s.85.

³⁵ Faruk Sönmezoğlu, "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler 1954-1975", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı:3-4, Cilt:38, s.234,241,251.

Türkiye bu dönemde Afrika ile ilişkilerini geliştirmek istemiş, bağımsızlığını 1 Ocak 1960 yılında ilan eden Sudan'ı ilk ülkelerden biri olmuştur.³⁶ 1981 yılında Sudan'ın Türkiye'de diplomatik temsilcilik açmasıyla iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler başlamıştır. Yine 1960 yılında bağımsızlığını kazanan Nijerya, Somali, Kamerun, Malagazi gibi ülkelerin bağımsızlığını hemen kabul etmişse de ilişkilerin gelişmesi oldukça uzun sürmüştür.³⁷ Türkiye'nin bu dönemki Afrika politikası daha çok Kıbrıs konusuyla ilgili olmuş, uzun vadeli plana dayalı bir politika izlenmemiştir.³⁸ Kıbrıs konusunda BM'lerde yapılan görüşmelerde Afrika kıtası üzerinde bağımsızlığını kazanan bu ülkelerin oylarına duyulan ihtiyaçtan ileri gelmiştir. Türkiye'nin Afrika'ya yönelimin altında dış politikadaki yenilenmeden ziyade Kıbrıs sorununa destek aramak istemesi, Türk dış politikasının çok yönlülüğe geçişi Arap ülkeleriyle sınırlı kalmasına neden olmuş ve Kıbrıs sorunu gündemden düşünce Afrika ile ilişkiler 1990'lı yılların sonuna kadar minimum düzeyde tutulmuştur.³⁹ Soğuk Savaş boyunca Türkiye yine de NATO içerisindeki konumunu korumaya yönelik bir politika izlediği gibi dış politikasını da yine NATO'ya uygun bir şekilde hazırlamıştır.⁴⁰

Sovyet Bloğunun yıkılmasından sonra ortaya çıkan “Yeni Dünya Düzeni”nde Türkiye, Soğuk Savaş boyunca izlediği politikayı sorgulamaya başlamış ve Türkiye artık “çok yönlü dış politika” arayışlarına girmiştir. Afrika, Türkiye'nin dış politika gündemine ilk kez dönemin Türkiye Dış İşleri Bakanı İsmail Cem'in bakanlığı (1997-2002) süresinde gündeme girmiştir. İsmail Cem, göreve geldiğinde “geleneksel” Türk dış politikasının kabuğunu kırmaya çalışmış, dış politikada “tarihsel coğrafya”ya vurgu yapmış, Türkiye'nin yakın çevresi ile siyasi ve ekonomik bağlarını oluşturduktan sonra Akdeniz'i geçerek Sudan'a kadar olan bölgede Türkiye'nin aktif bir rol üstlenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁴¹

İsmail Cem'in Afrika özelinde açtığı bu yeni ufuk doğrultusunda 1998 yılında Türk Dış Politikası Afrika'ya Açılım Eylem Planı başlatmış, aynı yıl Haziran ayında Ankara'da Afrika'daki T.C Büyükelçileri Toplantısı düzenleyerek, Afrika ülkeleri ile ilişkilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.⁴² Ancak İsmail Cem'in büyük bir inanç ve istekle başlatmış olduğu bu açılım çok uzun soluklu olamamış, Türkiye-Afrika ilişkileri yine atıl bir döneme girmiştir. Buna yol açan temel faktör ise 1999 ekonomik krizi ve 2002 erken genel seçimleridir.⁴³ İsmail Cem'in açtığı bu yolda Türkiye'nin daha sağlam adımlarla yürümesi ise Ahmet Davutoğlu'nun Dış İşleri Bakanı olarak atanmasını beklemek gerekmiştir. Davutoğlu'nun Türk dış politikasına yeni bir perspektif kazandıran söyleminin hayata geçirilmesiyle birlikte Türkiye, İsmail Cem'in işaret ettiği “tarihsel coğrafya” içinde yer alan bir çok bölge gibi Afrika ile de yakından ilgilenmeye başlamıştır.⁴⁴

3.1. Adalet ve Kalkınma Partisi Dış Politikasında Afrika ve Sevakın Adasının Kiralanması

Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi Türk dış politikasının çok boyutlu bir çizgide önceliği komşularıyla olan ilişkilerine vererek, içinde bulunduğu kavşak niteliğindeki coğrafya nedeniyle üç kıtaya –Avrupa, Asya, Ortadoğu ve Afrika- da belirli bir mesafede yönelimler içine girmiştir. Ankara'nın bu dış politikası partinin dış politika mimarı Ahmet Davutoğlu'nun, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada “merkezi ülke” olma stratejisinden ileri gelmektedir.⁴⁵ Davutoğlu'na göre, Türkiye, eski bir imparatorluk geçmişine sahip ve deneyimleriyle uluslararası nitelikteki birçok çatışma sorunlarında uzlaştırıcı bir rol üstlenerek, çok taraflı diplomasi yoluyla bölgesel bir aktör konuma gelmelidir.⁴⁶

İsmail Cem gibi Ahmet Davutoğlu da Türkiye'nin hem Avrupa hem Asya, hem Balkanlar hem Kafkasya, hem Ortadoğu hem Akdeniz ülkesi olduğunu ve bu çok yönlü bileşikleri artırması gerekirken mevcut durumun tam tersi olduğunu belirterek, yeniden kimlik ve alan tanımlaması yapacak olan Türkiye'nin yeni

³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Adresi <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 13.12.2018)

³⁷ Tepeciklioğlu, s.87.

³⁸ İsa Afacan, “The African Opening in Turkish Foreign Policy”, *Ortadoğu Analiz*, Sayı:52, Cilt:5, Nisan 2013, s.47.

³⁹ Tepeciklioğlu, s.59; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Adresi, “Türkiye-Sudan İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 13.12.2018)

⁴⁰ Tarık Oğuzlu, “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, Yaz 2012, s.101-102.

⁴¹ Ali Engin Oba, “Türk Diplomasisi ve Afrika”, *TASAM*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika (Erişim Tarihi: 11.1.2019)

⁴² Soner Karagül, İbrahim Arslan, “Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan Stratejik Ortaklık ve Geleceği”, *Uluslararası Hukuk*, Cilt:9, Sayı:35, Bahar 2013, s.28.; Özkan- Akgün, s.532.

⁴³ Oba, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika (Erişim Tarihi: 11.1.2019)

⁴⁴ Afacan, *a.g.m.*, s.49.

⁴⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s.117.

⁴⁶ Davutoğlu, *a.g.e.*, a.118; Özkan-Akgün, s.528.

stratejik yönelişlere girmesi gerektiğinin altını çizmektedir. İsmail Cem'in başlatmış olduğu Afrika Açılım Eylem Planı (1998), Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de iktidara gelmesinden sonra uygulanmaya başlanması gayet tabiidir.⁴⁷

Parti 2002'de iktidara geldikten sonra, 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi'ni hazırlamıştır. Dönemin Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 60. Oturumu'nda “ Afrika kıtası ile olan ilişkilerimizi ve işbirliğini ilerletmeye büyük önem veriyoruz. Eylem Planı'na göre Türkiye, Afrika kıtası ile ilişkilerini bir bütün olarak geliştirecektir. Yakın zamanda, Türkiye'nin kıtaya yapacağı insani ve kalkınmaya yönelik yardımların koordine edilmesi için Addis Ababa'da bir ofis açmış bulunuyoruz.” ifadelerine yer vermiştir. Yine aynı yıl Türkiye tarafından “ Afrika Yılı” ilan edilmiştir. 2005 yılı Türkiye-Afrika ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur.⁴⁸ Yine aynı yıl dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Etiyopya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yaptığı ziyaretler, ilk kez bir Türkiye Başbakanı'nın Sahraaltı Afrika'ya gitmesi açısından da sembolik anlamda önemli bir adım olmuştur. Öte yandan aynı yıl, Türkiye Afrika Birliği Örgütü'nde gözlemci statüsü edinmiş, 5 Mayıs 2005 tarihinde de Addis Ababa Büyükelçisi Örgüt nezdinde akredite olmuştur.⁴⁹

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Afrika'yla tesis etmeye çalıştığı ilişkilerine rağmen partinin seçim beyannamesinde Afrika'ya, ilk kez 2007 yılında yer verilmiştir. Beyannamede, Afrika'ya atf şöyle; “Bu döneme kadar dış politika ufkunun dışında kalan Afrika, Uzak Doğu ve Latin Amerika gibi bölgelere yönelik açılım politikaları artan bir hızla sürdürülecektir. 2005 Afrika, 2006 Latin Amerika yıllarında başlattığımız projeleri yakından takip edecek ve 2013 yılına kadar bu bölgelerdeki altyapıyı güçlendirip 2023 yılında bu bölgelerdeki en aktif ülkeler arasında yer alacağız. Bu bölgelerde yetersiz olan mevcudiyetimiz yeni büyükelçilik ve temsilciliklerin açılması, TİKA'nın faaliyet alanının genişletilmesi, dış ticaret, kültür ve tanıtım faaliyetlerimizin artırılması ile yoğunlaşacaktır.”⁵⁰ Gerçekten de 2007 yılından itibaren Afrika ile ilişkiler hız kazanmış ve Ankara Hükümeti'nin Afrika ile ilişkileri geliştirme çabaları kıtada da yankı bulmuştur.⁵¹

Türkiye'nin Afrika politikasında 2008 yılı önemli ve yeni bir dönemeç olmuştur. Çünkü bu yıl içerisinde Türkiye hem Afrika Kalkınma Bankası'na üye olarak kabul edilmiş hem de bunun yanı sıra Afrika'nın stratejik ortaklarından biri olarak kabul edilmiştir.⁵² Böylelikle Türkiye-Afrika ilişkileri yeni bir ivme kazanmıştır. Yine 2008 yılı içerisinde yapılan Türkiye-Afrika İşbirliği Zirve toplantısında ekonomik, sosyal ve ticari birçok alanda işbirliği hususunda karar alınmış, bölge ve devletler düzeyindeki ilişkilerin yanı sıra toplumsal düzeyde de ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Türk Hava Yolları gibi kurum ve kuruluşlarda kamu diplomasisi ayağında oldukça aktif düzeyde katılım da bulunmuşlardır.⁵³ 2008 yılındaki diğer bir önemli gelişme ise, 1. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi olmuştur. Zirve sonunda yayınlanan Türkiye-Afrika Ortaklığı İstanbul Deklarasyonu ve İşbirliği Çerçevesi belgesiyle aşağıdaki izleme mekanizmaları da kurularak ilişkiler kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştur.

- a. Afrika-Türkiye Zirvesi her beş (5) yılda bir rotasyon temelinde Afrika ve Türkiye'de düzenlenecek ve Afrika Birliği Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı eş başkanlık edecektir.
- b. Zirveler arası dönemde her üç (3) yılda bir 2015-2019 Ortak Uygulama Planı, matrikste yer alan öncelikli projelerin değerlendirilmesi ve Zirve toplantısına hazırlık amacıyla bir Bakanlar Gözden Geçirme toplantısı yapılacaktır.

⁴⁷ Oba, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika (Erişim Tarihi: 11.1.2019)

⁴⁸ Özkan-Akgün, s.533-534; Afacan, s.49.

⁴⁹ Fırat, s.3.

⁵⁰ Bkz. Adalet ve Kalkınma Partisi Seçim Beyannamesi, Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam, Haziran 2007, s.226 <https://kurzman.unc.edu/> (Erişim Tarihi 13.12.2018)

⁵¹ Afacan, s.50.

⁵² Özkan-Akgün, s.535-536; Fırat, <http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> (Erişim Tarihi 13.12.2018)

⁵³ Ak Parti döneminde, Türk dış politikasında devlet aktörünün yanı sıra uluslararası örgütler ve toplum kuruluşları gibi yeni aktörlerde dış politika yapımına dahil olmuştur. Afrika açılımında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Yunus Emre Enstitüsü, TİKA, THY gibi kuruluşlar oldukça aktif olarak yer almıştır. Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerine TİKA'nın daha aktif bir şekilde, THY'nin de yeni bir aktör olarak dahil edilmesi ve ilişkilerin politik zeminden toplumsal tabana hitap edecek şekilde genişletilmesi, ilişkilerin niteliği ve kapsamı açısından yeni bir başlangıcı da ifade etmektedir. Dış politikada ki bu açılımla birlikte Türkiye-Afrika ilişkileri toplum tabanına hitap eder bir nitelik kazanmasının hayati bir önemi vardır, böylelikle ilişkiler ilk defa resmi bir tarzdan sivil bir tarza dönüşmüştür. Afrika kıtasında Türkiye'nin tanınırlığı üst seviyeye ulaşmış, ve bugün Afrikalılar Türkiye kadar Türkleri de biliyor, Türk insanını da tanımaktadır. Artık Türkiye-Afrika siyasi ilişkileri kadar, artık toplumlar arası ilişki de tesis edilmiştir.

- c. Zirveler arası dönemde mutabık kalınan öncelikli projelerin uygulanmasının gözden geçirilmesi, işbirliği düzenlemeleri hakkında açıklamalar yapılması, yeni inisiyatifler alınması ve Balkanlar toplantısına hazırlık amacıyla iki defa Kıdemli Memurlar toplantısı yapılacaktır.
- d. Afrika-Türkiye İşbirliği Zirvesinde belirlendiği Çerçevde Bakanlar ve Kıdemli Memurlar Toplantıları Afrika ve Türkiye’de rotasyon usulüne uygun olarak yapılacaktır.
- e. Taraflar Ortaklığın finansmanı konusunda üzerlerine düşeni yapmak konusunda anlaşmışlardır.
- f. Ortaklığın uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi hususlarında Afrika Birliği Komisyonu Türk tarafı ile koordinasyon yapma konusunda yetkilendirilmiştir.⁵⁴

İki taraf içinde oldukça verimli geçen 2008 yılı sonrası 2012’ye geldiğinde Türkiye’nin Afrika’daki büyükelçilik sayısı 12’den 31’e 2014’te ise 35 yükselmiştir. Bu sayıyla birlikte siyasi ilişkilerin gelişmesi ve güçlenmesi kaçınılmazdır. Türkiye-Afrika ilişkileri işbirliğinden ortaklığa doğru evrilirken Türkiye’nin bölgede ilişkileri en iyi devletlerden biri de Sudan olmuştur. Sudan’ın 1 Ocak 1956’da bağımsızlığını kazanmasının ardından Türkiye, Sudan ile diplomatik ilişkilerini hemen tesis etmiş 1 Ocak 1957 yılında büyükelçiliğini açmıştır. Bu tarihten itibaren iki ülkenin ilişkileri sorunsuz bir şekilde ilerleyerek devam etmiştir.⁵⁵

3.2. Sevakın Adasının Kiralanması

Sevakın Adası’nın stratejik konumu ve Türk geçmişine yukarıda değinmiştik. Ada tarih boyunca değişmeyen önemi Kızıldeniz ve ötesi denizleri Afrika’ya açılan bir kapı olmasının yanı sıra, Hac yolları üzerinde yer alması da Türkiye için bölgenin önemini arttırmaktadır. Bölgeyle Türkiye’nin ilişkilerinde başta Biladdüssudan ve Kuzeydoğu Afrika olmak üzere Afrikalı bütün Müslümanları iki kutsal mekanın – Mekke ve Medine- koruyuculuğunu yapan Osmanlı Halifeliği’ne bağlayan din unsuru son derece önemliydi, bu bağ günümüzde Türkiye ile bölgenin ilişkilerinde önemini hala korumaktadır.⁵⁶

Türkiye için bölgenin önem haiz eden bir diğer noktası ise Afrika ve özellikle Kızıldeniz-Aden Körfezi Hattının Akdeniz ile Hint Okyanus’u arasındaki geçit konumunda olmasıdır. Bu stratejik nokta Türkiye’nin küresel ve bölgesel politikaları açısından son derece önemlidir. “Afrika Boynuzu” olarak isimlendirilen bu bölge sahip olduğu jeostratejik konum dolayısıyla özellikle son yıllarda birçok bölgesel ve küresel aktörün ilgisini çekmiştir.⁵⁷ Afrika Boynuzu’nu bu kadar önemli kılan nedenler ise şöyledir; ilk olarak bölge ülkelerinde olası bir istikrarsızlığın küresel ticareti ciddi biçimde sekteye uğratma potansiyeli gelmektedir. Özellikle Çin’in tarihi İpek yolunu canlandırma projesi sonrası, dünyanın ithalat merkezlerinden olan Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerinin ticaretini etkilerken diğer yandan da Asya’daki bu dünya devlerinin Ortadoğu’dan ithal ettikleri enerji ürünlerinin tedarikini tehdit edebilme ihtimalidir. Bölgenin tarihine bakıldığında, tarih boyunca İpek Yolu ticaretinin en önemli merkez noktalarından birisi olarak öne çıkmaktadır. Çin’in bu tarihi İpek Yolu’nu 21. yüzyılda “Bir Kuşak Bir Yol” (One Belt One Road) projesi ile canlandırma girişiminde bulunmuş, 65 ülkenin dahil olduğu bu proje ile Asya’nın en doğusu ile Avrupa kıyılarının birbirine bağlanmak istemektedir.⁵⁸ Bu projenin bir güzergahı da Kızıldeniz’den geçmektedir. Bu projenin gerçekleşmesiyle birlikte bölgenin öneminin daha da artması beklenmektedir.

İkincisi ise bölgenin enerji merkezlerinin tam göbeğinde yer almasıdır. Orta Doğu, Afrika ve Doğu Akdeniz’deki enerji kaynakları ve ticaret yolları için Kızıldeniz ve Aden Körfezi hayati derecede önem taşımaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olmak kadar güzergaha da sahip olmak büyük önem taşımaktadır. Kızıldeniz Orta Doğu, Afrika ve Doğu Akdeniz enerji ticaretinin kontrolü noktasında oldukça önemli bir konumda yer almaktadır. Son dönemde Doğu Akdeniz havzasında art arda yaşanan hidrokarbon keşifleri bölgeye yeni bir önem atfetmektedir.⁵⁹

Türkiye Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan’ın 25 Aralık 2017’de Sudan’a yapmış olduğu resmi ziyarette, Sudan hükümeti ile Türkiye arasında 10 milyar dolarlık ticaret hedefi doğrultusunda jeolojik araştırma ve

⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi 13.12.2018)

⁵⁵ Yusuf Fadl Hasan, “ Sudan Özelinde Türk-Afrika İlişkilerinin Bazı Yönleri”, (çev: Hasret Dikici Bilgin) <http://www.tasamafrika.org/pdf/yayinlar/32-YFADL.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2008)

⁵⁶ Erhan Afyoncu, “Sevakın’de Dört Asır Bayrağımız Dalgalandı”, *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2017/12/31/sevakinde-dort-asir-bayragimiz-dalgalandi> (Erişim Tarihi: 18.12.2018)

⁵⁷ İsmail Numan Telci, “Krizlerin Gölgesinde Afrika Boynuzu’nda Güç Mücadelesi”, <https://www.setav.org/krizlerin-golgesinde-afrika-boynuzunda-guc-mucadelesi/> (Erişim Tarihi: 20.12.2018)

⁵⁸ Ümit Alperen, “ ‘Bir Kuşak Bir Yol’ Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası”, *Bilgi Strateji*, Cilt:10, Sayı:19, Güz 2018, s.19.

⁵⁹ Yeşim Demir, “Uluslararası Rekabetin Sudan’a Etkisi”, <http://soyledik.com/tr/makale/7860/uluslararasi-rekabetin-sudana-etkisi-dr-yesim-demir.html> (Erişim Tarihi: 13.04.2019)

maden kaynakları alanını da kapsayan 22 anlaşma imzalanmıştır. Bu görüşmelerde Sudan hükümetinden eski bir Osmanlı şehri olan ve harap halinde eski Osmanlı eserlerini barındıran Sevakin adası mamur edilmek üzere Sudan hükümetinden istemiş ve iki ülke arasında imzalanan resmi anlaşmayla ada 99 yıllığına Türkiye'ye kiralanmıştır.⁶⁰ Bu anlaşmanın ve adanın kiralanmasının altı çizilmesi gereken diğer bir önemi ise, Türkiye'nin Afrika politikasında değişiklik yapmaya gittiğinin gözlemlenmesidir. Türkiye, bugüne kadar Afrika ile ilişkileri bölgeye yapılan çok yönlü yardımları içermektedirken artık bölgeyle bir ortaklık, işbirliği ve kazan-kazan politikası şeklinde evrilmeye başlanmıştır.

Yukarıda detaylı bir şekilde ele aldığımız tarihsel arka plan göz önüne alındığında Kızıldeniz jeopolitiği açısından stratejik öneme sahip olan Sevakin adasının Türk hükümetinin kontrolü altında bulunması, Türkiye'nin bölgede etkin bir aktör olarak öne çıkmasını kolaylaştıracaktır. Bunun yanı sıra Sevakin Adası'nda askeri gemilerin bakımının yapılabileceği bir limanın inşa edilmesinin gündeme gelmesi Somali ve Katar'dan sonra Sudan'da askeri bir üsün inşa edilme ihtimalini akıllara getirmektedir. Eğer Ada üzerinde Türkiye'ye ait bir üs kurulursa Kızıldeniz'de Mekke ile Medine karşısında, petrol ticaretinin kalbi sayılan noktada yer alacak olması, Türkiye açısından son derece önemli olacaktır.⁶¹

4. SONUÇ

Tarih boyunca bölgeye birçok güç hakim olsa da XIX. yüzyıla gelene kadar Kızıldeniz'e hakim güç Osmanlılar olmuştur. Kızıldeniz hakimiyeti Osmanlılar için bilhassa Sevakin gibi liman şehirlerinin de ele geçirilmesiyle birlikte doğu ticaretinin kontrolü açısından büyük önem arz etmiştir. Osmanlı Devleti Kızıldeniz kenarında kurulu olan bu liman şehri Sevakin ile Sudan'ın jeopolitik üstünlüğünden uzun yıllar yararlanmıştı. Mısır'ın fethinden sonra burada kurmuş olduğu askeri deniz üssü ile hem ticareti hem de Kızıldeniz, Hicaz, Cidde, Orta ve Doğu Afrika'yı askeri açıdan kontrol etmiştir. Portekizlilere karşı mücadeleyi buradan sürdürmüş, Uzakdoğu ve Hindistan'daki Müslümanların yardımına buradan ulaşmıştır. Osmanlı döneminde buradaki Sevakin limanı Kızıldeniz'de "ticaretin kilit noktası" olması hasebiyle Türk denizi/Osmanlı'nın iç denizi haline gelmiştir. Osmanlı burada 395 yıl gibi uzun bir süre bayrağını dalgalandırmıştır.

Bölgenin Türkiye ile olan bu geçmiş bağı bir süre kesintiye uğramışsa da 1950'lerden sonra yavaş yavaş tekrar canlanmaya başlamıştır. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar gelmesinden sonra bölgeyle olan ilişkilerde bir ivme yaşanmıştır. Türkiye'nin yardım üzerine olan ilişkisi son dönemde ortaklık ve işbirliği boyutu kazanmış, bölge ve Türkiye karşılıklı kazan-kazan politikası uygulamaya geçmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, Afrika politikasını eşit ortaklık üzerine inşa etmiş ve bölgede tarihi geçmiş ve kültürel bağların olmasıyla da bölge tarafından büyük bir memnuniyetle kabul görmüştür.

Sevakin adasının önemi tarih boyunca değişmeden devam etmiştir. Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi iki büyük semavi dinin merkezine olan yakınlığının yanı sıra geçmişten günümüze doğu batı arasındaki önemli ticaret yollarının üzerindeki önemli konumunu hep korumuştur. On dokuzuncu yüzyılla birlikte enerji geçişlerinin de başlamasıyla stratejik önemi gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Son yüzyılda Afrika'nın bakir enerji kaynaklarının ve Sudan'ın bakir yer altı ve yer üstü kaynakları da eklenince Sevakin Adası'nın önemi ortaya çıkmaktadır.

⁶⁰ İsmail Numan Telci, "Türk Dış Politikasında Stratejik Bir Bölge Olarak Afrika", *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/ismail-numan-telci/2017/12/30/turk-dis-politikasinda-stratejik-bir-bolge-olarak-afrika> (Erişim Tarihi: 15.12.2018).

⁶¹ Hasan Öztürk, "Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Alternatif Olarak Afrika Açılımı", <http://www.bilgesam.org/incele/55/-turkiye-nin-enerji-guvenligi-ve-alternatif-olarak-afrika-acilimi/#.XL8E9-gzblU> (Erişim Tarihi: 15.12.2018)

KAYNAKÇA

AFACAN, İsa, “ The African Opening in Turkish Foreign Policy”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:52, Nisan 2013, ss.46-54.

ALPEREN, Ümit, “ ‘Bir Kuşak Bir Yol’ Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası”, *Bilgi Strateji*, Cilt:10, Sayı:19, Güz 2018, ss.17-38.

ÇAYCI, Abdurrahman, *Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK, Ankara 1995.

ÇOLAK, Kamil, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, Yıl 2008, ss.141-183.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

DEMİR, Yeşim, “Uluslararası Rekabetin Sudan’a Etkisi”, <http://soyledik.com/tr/makale/7860/uluslararasi-rekabetin-sudana-etkisi--dr-yesim-demir.html> (Erişim Tarihi: 13.04.2019)

FIRAT, Melek, “ Türkiye-Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, <http://www.tasamafrica.org/pdf/afk5/12-Prof-Melek-FIRAT.pdf> (Erişim Tarihi: 17.2.2019)

GROHMANN, Adolf, “ Sevakın”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt:10 Ankara 1997, ss.523-524.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

HASAN, Yusuf Fadl, “ Sudan Özelinde Türk-Afrika İlişkilerinin Bazı Yönleri”, (çev: Hasret Dikici Bilgin) <http://www.tasamafrica.org/pdf/yayinlar/32-YFADL.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2008)

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 21. Baskı, İstanbul 2009.

İVANOV, Nikolay, *Osmanlı’nın Arap Ülkelerini Fethi*, *Osmanlı’nın Arap Ülkelerini Fethi*, Çev: İlyas Kemaloğlu, Rakhat Abdieva, TTK, Ankara 2013.

KARAGÜL, Soner-İbrahim Arslan, “Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan Stratejik Ortaklık ve Geleceği”, *Uluslararası Hukuk*, Cilt:9, Sayı:35, Bahar 2013,s.21-55.

NOUR, Tarig M., *Sevakın’de Türk-İngiliz Rekabeti*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.

_____, “ İngilizler’in Sudan’da Türk Dönemine Son Vermesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt: 8, Yıl:2015, s.115-124.

OBA, Ali Engin, “Türk Diplomasisi ve Afrika”, *TASAM*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika (Erişim Tarihi: 11.1.2019)

OĞUZLU, Tarık, “ NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:9, Sayı:34, Yaz 2012, ss.99-124.

Osmanlı Belgelerinde Mısır, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:120, İstanbul 2012.

Osmanlı İdaresinde Sudan, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını Nu:124, İstanbul 2013.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974.

_____, “Habeş Eyaleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:14, İstanbul 1996, ss.363-367.

ÖZDAĞ, Abdullah, “ Doğu Afrika’da İngiliz Emperyalizmi: İngiltere’nin Sudan’ı İşgali (1896-1898)”, *OTAM*, Sayı:42, Güz 2017, ss.117-147.

ÖZKAN, Mehmet, Birol Akgün, “ Turkey’s Opening to Africa”, *The Journal of Modern African Studies*, Volume:48, Number:4, ss.525-546.

- ÖZTÜRK, Hasan, <http://www.bilgesam.org/incele/55/-turkiye'nin-enerji-guvenligi-ve-alternatif-olarak-afrika-acilimi/#.XL8E9-gzbIU> (Erişim Tarihi:15.12.2018)
- PEACOOK, A.C.S, “ Sevakin: Osmanlı İmparatorluğu’nda Kuzeydoğu Afrika Limanı”, Çev: Fatma ÇALIK ORHUN, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, Nisan 2019, ss.63-78.
- PUL, Ayşe, “Yavuz Sultan Selim’in Güney Siyasetinin Doğu Akdeniz Ticaretine Etkisi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:35, Yıl:2014, s.263-290.
- SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev: Mehmet Harmancı, Cilt:1, E Yayınları, İstanbul 2008.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991*, Der Yayınları, İstanbul 2016.
- _____,“Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler 1954-1975”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı:3-4, Cilt:38, s.223-255.
- ŞENGÜL, Barış, *21. Yüzyılda Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri (2005-2015)*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- TELCİ, İsmail Numan, “ Krizlerin Gölgesinde Afrika Boyunuzu’nda Güç Mücadelesi”, <https://www.setav.org/krizlerin-golgesinde-afrika-boynuzunda-guc-mucadelesi/> (Erişim Tarihi: 20.12.2018)
- TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyriçe, “ Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Bahar 2012, ss.59-94.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi 13.12.2018)
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Adresi, “Türkiye-Sudan İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi:13.12.2018)
- YOL, Fatih, *19. Yüzyılda Sudan’da Osmanlı Yönetimi ve İngiliz İşgali*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2017.
- ZENGİN, İlhan, *Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2013.